

Te Marautanga o Aotearoa

He Mihi

Tēnei te mihi a Te Tāhuhu o te Mātauranga ki ngā kaituhi i taea ai te tāpae atu i tēnei whakahoutanga o *Te Marautanga o Aotearoa*.

Me mihi anō ki te kairuruku ā-motu, rātou ko ngā kaumātua, ngā kaitiaki reo, ngā kaitiaki tikanga o te rōpū mahi nei i whakatūria e Te Tāhuhu o te Mātauranga ki te ārahi i te whakahoutanga o *Te Marautanga o Aotearoa*.

Me mihi hoki ki ngā whānau i tuku mai i ngā whakaahua, o Hapimana Toby Rikihana, o Anne Anituatua Delamere, o Hirini Melbourne, o Nan Gray, o Tuki Nepe. Nā te Alexander Turnbull Library, tohutoro 35mm-00094-D-F. te whakaahua o Tā Apirana Ngata. Me mihi ki ngā whānau o Tā Hēmi Henare, nā Bruce Connew te whakaahua, mana pupuri © Bruce Connew.

Me mihi ki ngā tamariki kei roto i ngā whakaahua, ki a Shayne Ayrton rātou ko Ariana Ayrton, ko Danelle Hēmi, ko Olliver Smith, ko Te Awa Johnstone, ko Whare Johnstone, ko Tautahi Johnstone, ko Whititerangi Kake-Issac, ko Anaru Waring, ko Naomi Ransfield.

Rōpū ētita: Te Pou Taki Kōrero
Kaihoahoa: Phillip Paea, Chevon Paea, Liz Tui Morris

I whakaputaina tēnei pukapuka i te tau 2008
mā Te Tāhuhu o te Mātauranga
e Te Pou Taki Kōrero Whāiti,
Pouaka 3293, Te Whanganui-a-Tara, Aotearoa.
www.learningmedia.co.nz

Mana pupuri © Te Karauna 2008
Pūmau te mana
Ngā tono ki te kaiwhakaputa i te pukapuka

Te Ratonga Kiritaki a Te Tāhuhu o te Mātauranga
Waea 0800 660 662
Waea Whakaahua 0800 660 663
Īmera: orders@thechair.minedu.govt.nz
Ipurangi www.thechair.minedu.govt.nz

Te Marautanga o Aotearoa Kit Master Item
ISBN 978 0 7903 3312 0
Nama take: 33312

Te Marautanga o Aotearoa Folder
Nama take: 11402

Te Marautanga o Aotearoa Shrink Wrapped Pages (folder contents)
ISBN 978 0 7903 3313 7
Nama take: 33313

Te Marautanga o Aotearoa Posters
Nama take: 11407

Te Marautanga o Aotearoa CD-Rom
ISBN 978 0 7903 3314 4
Nama take: 33314

Ko ngā pikitia, ngā whakaahua me ngā hoahoa kei ngā whārangi e whai ake nei:

9, nā Adrian Heke ngā pikitia o ngā tamariki, mana pupuri © Te Karauna; 9, nā Image Science & Analysis Laboratory NASA Johnson Space Center ngā whakaahua o te mahere o te ao me te mahere o Aotearoa, mana pupuri © NASA; 40, 97, nā He Kupenga Hao i te Reo ngā hoahoa pāngarau, pūtaiao, mana pupuri © Te Karauna; 74, 75, nā Donn Ratana ngā pikitia, mana pupuri © Te Karauna; 86, 89–92, nā Donn Ratana ngā pikitia, mana pupuri © Donn Ratana; 110, nā Tuihana Pook te hoahoa, mana pupuri © Te Karauna; ko ngā pikitia katoa o ngā iwi whānui kei ētahi whārangi puta noa i *Te Marautanga o Aotearoa*, mana pupuri © Te Karauna 2008.

Ngā Ihirangi

Te Anga Marautanga

He Kupu Takamua	4
He Kupu Whakataki	5
Te Pūtake o Te Marautanga o Aotearoa	6
Ngā Wāhanga o Te Marautanga o Aotearoa	7
Te Āhua o ā Tātou Ākonga	8
Ngā Mātāpono Whānui	10
Ngā Uara, Ngā Waiaro	11
Te Reo Māori	12
He Toi Mātauranga, He Mana Tangata	13
Ngā Āhuatanga Ako	15
Te Hoahoa Marautanga ā-Kura	17
Ngā Tikanga hei Whai mā ngā Poari o ngā Kura	20
Ngā Tau Ako me ngā Taumata o te Marautanga	21

Ngā Wāhanga Ako

Te Reo Māori	24
Pāngarau	40
Hauora	60
Tikanga ā-lwi	74
Ngā Toi	86
Pūtaiao	96
Hangarau	110
Te Reo Pākehā	120
Ngā Reo	130

He Kupu Taka

Ngā Kupu Tukanga	136
Ngā Kupu i ngā Wāhanga Ako	137

He Kupu Takamua

E tipu e rea mō ngā rā o tōu ao.

Ko tō ringa ki ngā rākau a te Pākehā hei ara mō tō tinana.

Ko tō ngākau ki ngā taonga a ō tīpuna Māori hei tikitiki mō tō māhuna.

Ko tō wairua ki tō Atua, nāna nei ngā mea katoa.

(Tā Apirana Ngata)

Tēnā koutou katoa

Huri noa i te ao, kei mua *Te Marautanga o Aotearoa* e haere ana mō te wāhi ki tana tū hei marautanga nā te tangata whenua. He tino takahanga whakamua anō hoki mō te mātauranga i Aotearoa. E hara i te whakamāoritanga noa o te marautanga o Aotearoa kua takoto mā ngā kura auraki. He marautanga tangata whenua taketake ake, kua tāraitia, kua tuhia ki te reo Māori.

E taki ana tēnei marautanga hou i te ahunga mō te whakaako me te ako i ngā kura me ngā akomanga o Aotearoa ko te reo Māori te reo kawē i ngā mahi. Kei konei e tohua ana ngā mea kia mātua horahia e te pūnaha mātauranga o Aotearoa mā ngā ākonga i aua akomanga. He haere kōtui tonu, he tautoko tonu tā tēnei i *Ka Hikitia*, te rautaki a Te Tāhuhu o te Mātauranga hei whakapiki ake i ngā mea e tutuki ana i te rāngai mātauranga mā te iwi Māori.

He marautanga tāwariwari *Te Marautanga o Aotearoa*, he tūāpapa mō ngā kura, ngā poari kaitiaki, ngā kaiako, ngā whānau me ngā hāpori, e pai ai tā rātou whakatakoto i ngā whakaakoranga me ngā akoranga e hāngai ana, e tuawhiti ana, ka mutu, kei te reo Māori katoa.

E tika ana anō kia mātua takoto he tūāpapa ako pakari mā ngā ākonga katoa o Aotearoa, kia eke rātou ki ngā taumata, kia whai tonu rātou i te mātauranga ā kaumātua noa, ā, kia wātea anō ōna huarahi e whai wāhi ai rātou ki tētahi hunga kaimahi pūmanawa rau. E whakaū ana *Te Marautanga o Aotearoa* i te wāhi nui ki te mātauranga e taea ai ēnei mea e ngā ākonga e reo Māori ana ngā whakaakoranga. He tautoko tāna i te aranga ake o ngā ākonga e puta ana ngā ihu, e tū māia ana ki te whakaputa i ō rātou whakaaro, e mōhio pai ana ko wai rātou, ā, e whai ana i ngā pūkenga me ngā mātauranga e pakari ai tā rātou tū i te ao Māori me te ao whānui.

Pērā anō i *Ka Hikitia*, i *Te Marautanga o Aotearoa* ka noho te ākonga ki te pū o ngā mahi ako katoa. E tohu ana te tuhinga nei he mea nui kia mārama ngā kaiako he pēhea te ako a ngā ākonga, he aha anō ngā mea e tika ana kia ākona e rātou. He tautoko tāna i ngā kura, kia uru ai ngā ākonga katoa ki ngā mahi ako e ea ai ō rātou hiahia, ō rātou wawata.

He tino takahanga whakamua *Te Marautanga o Aotearoa*, heoi anō, he takahanga tuatahi noa. I mahi tahi Te Tāhuhu o te Mātauranga ki ngā kura me ngā hāpori ki te hanga i te marautanga, ā, ka āta tautoko anō i a rātou ki te whakatinana i te marautanga. Ka nui ngā mihi ki ngā tāngata katoa i whai wāhi mai ki te hanganga o *Te Marautanga o Aotearoa*, te marautanga tuatahi o Aotearoa nā te tangata whenua, mā te tangata whenua.

Karen Sewell
Secretary for Education

He Kupu Whakataki

Ko te tākū o Te Marautanga o Aotearoa i whakaūkia i runga i ngā wawata kia tū tangata te ākonga, kia tupu hei ākonga mātau, hei ākonga pakari, hei ākonga whakawhitiwhiti kōrero i roto i te ao Māori, e whai oranga ai tōna hinengaro, tōna tinana, tōna wairua, me tōna pūmau hoki ki tōna tuakiri, ki tōna tūrangawaewae. Kei a ia ngā pūkenga, ngā mōhiotanga hoki e whai wāhi atu ai ia ki te hāpai i te iwi Māori me te ao whānui.

E tautuhi ana *Te Marautanga o Aotearoa* me pēhea te tūhono atu i tēnei tirohanga ki te taiao ako o ngā tamariki kei roto i ngā kura e ako ana mā te huarahi o te reo Māori.

Me tīmata mai i ngā ākonga, i ō rātou mōhiotanga, i ō rātou pūkenga, i ō rātou uara, waiaro hoki, hei āpiti atu ki ngā wheako ako o te kura. E whakatau ana Te Marautanga o Aotearoa me whai wāhi ngā

tikanga Māori i roto i ngā āhuatanga ako. Ko te kāinga, te hapori, te ahurea, te hapū o te ākonga e whai wāhi ana i roto i te mātauranga o te kura. Kia angitu ai te puta o ngā ākonga, me pūmau te mahi tahi a te kura, te kāinga, te hapū, te iwi me te hapori.

Kei te tautoko Te Marautanga o Aotearoa i te tuakiri ahurea me ngā taonga tuku iho a ngā ākonga me ō rātou whānau.

Kei te tautoko hoki Te Marautanga o Aotearoa i ngā taiao ako o ngā kura tuatahi me ngā kura tuarua. Me wātea ngā ākonga katoa ki te whakawhanake mōhiotanga i roto i ngā wāhanga ako me ngā pūkenga. Mā tēnei momo ako, ka āhei rātou ki te kake ake ki te tihi o ō rātou ake pūmanawa, ā, ki te mahi i runga i te tōtika, i te whai hua anō i roto i te hapori Māori me te ao whānui.

Te Pūtake o Te Marautanga o Aotearoa

E whakaatu ana *Te Marautanga o Aotearoa* i te mātauranga, i ngā pūkenga, i ngā uara, i ngā waiaro hei ārahi i te ako a ngā ākonga i roto i ngā kura reo Māori. Me mātua uru te marautanga ki roto i ngā tūtohinga kura katoa hei whakatutuki i ngā mātāpono, i ngā whāinga paetae o tēnā wāhanga ako, o tēnā wāhanga ako. Heoi anō, mā ngā kura anō te mātauranga me ngā horopaki o ō rātou ake rohe e whakauru ki ngā horopaki ako.

Ko Te Marautanga o Aotearoa, he anga:

- hei whakawhanake kaupapa here ā-motu, hei tautoko i ngā ratonga mātauranga mō ngā kura reo Māori;
- hei tautohu i ngā mātāpono me ngā rautaki aromatawai;
- hei tautohu i ngā arotakenga ā-kura me ngā putanga ako o ngā ākonga;
- hei whakamōhio i ngā whare wānanga, ngā kura whakapakari kaiako hoki;
- hei āwhina i ngā mātua kia mārāma ai rātou ki te marautanga ako o te kura;
- hei whakamana i ngā kaupapa ako o te kura.

Ngā Wāhanga o Te Marautanga o Aotearoa

Te Marautanga o Aotearoa

Te Āhua o ā Tātou Ākonga

Ka eke ngā ākonga ki:

Ngā Tino Taumata Mātauranga, me ngā Tikanga Māori;
Te Whānuitanga o ngā Tūmomo Pūkenga Waiora;
Te Whānuitanga o ngā Kōwhiringa Tūranga Mahi.

Uara
me ngā Waiaro o te
Ākonga ake

Ngā Uara o
te Ao Māori

Ngā Uara o
te Ao Whānui

ki tōna Taumata o
te Reo Māori

Kia Eke
ki ngā Taumata
Mātauranga mā te
Huarahi o
te Reo Māori

Kia Eke
te Ākonga
ki tōna Taumata o
ngā Reo

Te Ao
o te
Ākonga

Te Ao Tawhito,
te Ao o
Nāianeī,
te Ao Hou

Te Ao
Whānui

Pāngarau

Hauora

Tikanga ā-lwi

Ngā Toi

Pūtaiao

Hangarau

Te Reo Pākehā

Ngā Reo

**Ngā Whāinga
Paetae**

Ngā Āhuatanga Ako

Te Whanake o te Taiao
Kaupapa Māori

Te Taiao Ako Whānui

Te Āta Whakaaroaro, te
Whakakoi Hinengaro

Te Whanake o ngā Momo
Huarahi Ako

Te Whanake o te Ako-E

Te Whakarite
Aromatawai Whai Take

Ngā Tikanga Aromatawai
o te Kura Whānui

**Te Whakahoahoa
Marautanga ā-Kura**

Ngā Mātāpono Whānui

Ko te Ākonga te Pūtake o te Ako

Kia Pūmau te Ākonga ki a ia Anō

Kia Eke te Ākonga ki tōna Taumata

Me Mahi Tahi te Kura, te Whānau, te Hapū, te Iwi, me te Hapori

Ko te Oranga Taiao, he Oranga Tangata

Te Marautanga o te Kura

Te Āhua o ā Tātou Ākonga

He whakarāpopotonga tēnei o ngā āhuatanga tino whai tikanga o te ākonga ka puta i ngā kura reo Māori.

Nā te mahi tahi a te kura me tōna hapori, whānau, hapū, iwi, ka eke ngā ākonga ki:

Ngā Tino Taumata Mātauranga, me ngā Tikanga Māori

- Ka tae rātou ki ō rātou taumata pūmanawa.
- Ka angitu te puta i te mātauranga.
- Ka māia te noho me te tū whakahī i te tū a te Māori.
- Ka kaha ki te tautoko i te whānau, i te hapū, i te iwi, i te hapori.
- Ka whai wāhi atu ki te ao Māori, ā, kei te hāpai i tā te Māori titiro ki te ao whānui.
- Ka māia hoki rātou ki te tū a te Māori, ki te whakawhanaunga atu ki ētahi atu iwi, ki ētahi atu ahurea hoki.
- Ka mārama ki ō rātou tūranga i roto i te whānau, i te hapū, i te iwi, i te hapori, me te porihanga whānui tonu.

Te Whānuitanga o ngā Tūmomo Pūkenga Waiora

- Kua māia ki te whai i ō rātou ake ara whai oranga.
- Ka tuku āwhina me te kuhu tōtika atu ki te hapori.
- Ka whakanui i ētahi atu, tae atu ki ngā tamariki, ki ō rātou ake tipuranga, me ngā kaumātua.
- Ka noho angitu, ka rongō anō i te oranga ngākau.
- He maha tonu ngā pūkenga hei āwhina i a ia.
- Ka whiwhi ia i ngā pūkenga e uru atu ai ia ki ngā whare wānanga e hiahiatia ana.

Te Whānuitanga o ngā Kōwhiringa Tūranga Mahi

- Ka whiwhi ia i ngā pūkenga me ngā mātauranga e uru atu ai ia ki te mahi e hiahiatia ana.
- Ka kaha ia ki te whai i tōna ake huarahi e whai take ana.
- Ka nui ōna kōwhiringa tūranga mahi.

Ngā Mātāpono Whānui

Ko te tāhū o *Te Marautanga o Aotearoa*, ko te Tiriti o Waitangi. E ahu mai ana i te Tiriti ko ngā mātāpono whānui e whai ake nei, hei arataki i te marautanga o ngā kura. He mea hanga ngā mātāpono i runga i te whakapono ko te ākongā te pūtake o ngā mahi ako katoa. Ko ngā mātāpono e whakaata mai ana, e whakatau ana i te tuakiri o ngā ākongā, o ngā kura reo Māori. Mā ngā mātāpono anō e arataki ngā mahi ako ki ngā kura. Me mātua whakauru ēnei mātāpono ki ngā mahi ako. Mā konei e eke ai te ākongā, te kura, me te whānau ki ngā taumata o te mātauranga.

Ko te Ākongā te Pūtake o te Ako

Mā te marautanga ā-kura:

- e whakamana te ākongā;
- e hāpai te orange ā-tinana, ā-wairua, ā-hinengaro, ā-whatumanawa o te ākongā;
- e whakaatu wheako kia eke ai te ākongā ki ōna taumata o ngā whāinga ako i tēnā, i tēnā wāhanga ako;
- e whakatītina kia whanake atu te mōhio, ngā pūkenga, me ngā waiaro e kaha ai te ākongā.

Kia Pūmau te Ākongā ki a ia Anō

Ka whakaritea e te marautanga ā-kura ngā hōtaka ako, kia ū, kia puāwai te reo Māori me ngā tikanga Māori.

Ko te tino whāinga, kia tū tangata te ākongā i te ao Māori. Tuarua, mā te marautanga ā-kura e whakarite wheako e whai wāhi ai te ākongā ki te porihanga whānui. Nō reira, ko tā te marautanga ā-kura:

- he whakamana i te whānau me te iwi;
- he whakarite wheako e hono ana i ngā tikanga tuku iho a ngā iwi me ngā hapori o ngā ākongā;
- he āwhina i te ākongā kia tū tangata i te ao Māori me te ao whānui;
- he whakatutuki i ngā whakaritenga, i ngā hiahia me ngā wawata o ō rātou hapori;
- he whakarite wheako me te mātauranga e taea ai e te ākongā te uru ki te ao whānui i runga i te mātau.

Kia Eke te Ākongā ki tōna Taumata

Ka tautohu, ka whakaū, ka whakamana hoki Te Marautanga o Aotearoa i te whāinga a te ākongā i ngā tūmomo whakaakoranga papai katoa.

Nō reira, me whakarite wheako:

- kia whai wāhi mai ai te ākongā;
- kia whanake ngā pūkenga, ngā waiaro me ngā uara e hiahia ana;
- kia whai wāhi ai te ākongā ki te whakatutuki putanga ako e rite ana ki ōna āheinga;
- kia tāwariwari tonu, kia taea ai te urupare ki ngā hiahia ako me ngā huarahi ako o tēnā ākongā, o tēnā ākongā.

Me Mahi Tahī te Kura, te Whānau, te Hapū, te Iwi, me te Hapori

Whakatenatena ai te marautanga kia whakaritea he whanaungatanga i waenga i te kura me te whānau e arotahi ana ki ngā akoranga o te ākongā. Nō reira, ko tā te marautanga ā-kura:

- he whakangāwari i te huarahi kia whai wāhi atu te whānau ki ngā kaupapa whakaako katoa a te kura;
- he whakauru mai i ngā horopaki o waho i te kura e whaitake ana ki te whānau me te hapori;
- he poi-poi i te reo me ngā tikanga o te whānau, te hapū, me te iwi.

Ko te Oranga Taiao, he Oranga Tangata

Ka whakamana te marautanga i te urunga atu a te kura, te whānau, te hapori, te hapū, me te iwi e arotahi ana ki te tū a te tamaiti, ki roto i tōna ake ao. Nō reira, ka pūmau te marautanga ā-kura:

- kia toitū te taiao;
- ki te whakawhanake i ngā huarahi ako e whaitake ai te tū a te tamaiti ki te taiao;
- ki te whakarite kaupapa hei honohono i ngā wāhanga ako;
- ki te whakamana i te mahi a te tipuranga ki tōna ake ao.

Ngā Uara, Ngā Waiaro

*Kia māhaki mārire tōna mauri
Kia noho mārire tōna mana motuhake
Kia ngākau māhaki ki ōna hoa
tae atu hoki ki ngā iwi whānui*

I te taha o te mātauranga me ngā pūkenga, he tino wāhi anō tō ngā uara me ngā waiaro i roto i *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko ngā uara, ko ngā whakapono, me ngā mātāpono e pā ana ki te whanonga, kua pūmau i roto i te whatumanawa tangata, i te rōpū rānei. Ko ngā uara me ngā waiaro, ka ākona e te ākongā i roto i ngā wheako o tōna taiao whānui. Mā te marautanga ā-kura e whakaata ngā uara o te whānau, o te kura.

Ko tēnei wāhanga he whakarāpopoto i ētahi o ngā uara me ngā waiaro e tika ana kia mau i te ākongā e ako ana mā te huarahi o te reo Māori. Kei te tino tautoko ngā mātāpono o *Te Marautanga o Aotearoa* i te mahi tahi a te kura, te whānau, te hapū, te iwi, me te haporī ki te whakarite i ngā uara me ngā waiaro.

Kia Whanake ngā Uara me ngā Waiaro o te Ākongā Ake

- Kia tū pakari te ākongā i runga i te ngākau pono, te ngākau māhaki, me te rangimārie.
- Kia pai ai te tuakiri whaiaro o te ākongā, kia kake ake ai tana mauritau me tana rata ki a ia anō.
- Kia aroha atu te ākongā ki tēnā, ki tēnā.
- Kia hiahia te ākongā ki te uru ki te katoa o ngā mahi akoako o te kura, ahakoa whakaputa whakaaro, pānui, whakarongo rānei.

- Kia mau ki tōna whatumanawa ngā hōhonutanga o te whai i te mātauranga.
- Kia mau, kia noho whakaaraara, kia noho koi te hinengaro o te ākongā ki ngā mātauranga katoa hei ārahi i a ia i roto i te ao hou.
- Kia tautohu te ākongā, kia mārama anō ia ki ōna ake uara me ōna ake whakapono.

Kia Mōhio ki ngā Uara o te Ao Māori

- Kia mātau te ākongā ki ngā uara o tōna whānau, o tōna hapū, o tōna iwi, me te haporī, e mārama ai tōna huarahi ki te ao Māori.
- Kia manaaki ai, kia tiaki ai ia i te manuhiri.
- Kia mōhio ai ia ki tōna ake tuakiri, ki tōna tūrangawaewae.
- Kia mōhio ai ia ki tōna whakapapa, ki ngā hononga, ki ngā waka, me ngā iwi.
- Kia mahi tahi ai ia ki ōna hoa, ki ngā rōpū.

Kia Mārama ki ngā Uara o te Ao Whānui

- Kia aro ngā ākongā ki te tangata ahakoa ko wai, ahakoa kei hea, ahakoa pēhea rānei tōna āhua.
- Kia ngākau māhaki te ākongā ki te mana, ki te wairua o ia tangata, o ia whānau, me ō rātou ake uara, waiaro hoki, ahakoa he rerekē i ōna ake.

Te Reo Māori

*Ko te reo te manawapou o te Māori
Mā te kōrero
te reo e ora ai
Mā te ora o te reo
ka rangatira te tangata*

Ko te reo te waka kawē i te wairua me te whakaaro Māori, e whakatinanatia ai ngā āhuatanga katoa o te ao Māori. He taonga tuku iho te reo Māori, he taonga e tautokohia ana e te Tiriti o Waitangi. Ko te reo te iho o te ahurea. He reo, he mana, he wairua, he whakapono, he tikanga tō tēnā tangata, tō tēnā iwi, tō tēnā rohe. Mā te reo Māori rawa e whakahua, e kawē, e whakamārama te huhua noa o ngā tikanga Māori. Mā te mātau o te ākongā ki te reo Māori, ka mārāma tōna huarahi ki te ao Māori, me tana mahi hoki i roto i te ao Māori. Ko te rumaki te tino huarahi e matatau ai te ākongā ki te reo Māori. Ko te reo Māori hoki te reo hei kawē i ngā wāhanga ako katoa. Ahakoa te ōrite o ngā kupu me te reo o tēnei marautanga, kia kaha tonu ki te manaaki i ngā reo ā-iwi.

Kei konei e takoto ana ētahi tūmanako mō te reo e mātau ai te ākongā ki te reo Māori me te ao Māori.

Kia Eke te Ākongā ki tōna Taumata o te Reo Māori

- Ka āhei ia ki te whakamahia i tōna reo i roto i ngā wāhi maha, ki ngā tikanga maha, ki ngā take maha, ki ngā hunga whakarongo maha.
- Ka taea te whakahāngai i āna kōrero ki te horopaki me te hunga e whai taringa atu ana ki aua kōrero.
- He ngāwari ki a ia te whakawhiti kōrero, ahakoa ki a wai, ahakoa nō tēhea iwi te reo.
- Ka tika te whanake o ngā pūkenga whakarongo, ka ngāwari ake te kōrero, te tuhituhi, te pānui, te whakaatu me te mātakitaki.

Kia Eke ki ngā Taumata Mātauranga mā te Huarahi o te Reo Māori

- Ka whakamahia te reo ki ngā horopaki maha.
- Ka ngāwari, ka māia, ka pakari te kawē i a ia mā te huarahi o te reo Māori.
- Kei a ia te reo mātauranga o tēnā wāhanga ako, o tēnā wāhanga ako, e mārāma ai ia ki te hōhonutanga o te kaupapa.

Kia Eke te Ākongā ki tōna Taumata o ngā Reo

- Ka pakari te reo Māori, ka pakari te reo Pākehā, ka pakari te reo tuatoru e hiahiatia e te whānau.

He Toi Mātauranga, He Mana Tangata

Mā te whakaaro nui e hanga te whare Mā te mātauranga e whakaū

Kia maumahara, i te taenga mai o te ākongā ki te kura kei a ia anō ōna ake mātauranga i takea mai i te whānau. Me whai mana anō ngā tikanga me ngā mātauranga Māori o tēnei wā, o neherā hoki.

Kei te noho te mātauranga ki roto i ngā whakapono, ngā uara, me ngā tikanga ahurea. Kei ia tikanga tōna ake mana, ōna ake hononga. Me whakaae ngā kura kia uru mai te mātauranga o ngā whānau, ngā hapū, ngā iwi, me ngā hapori o ngā ākongā.

E whai ake nei ētahi o ngā tino āhuatanga e pā ana ki te kōwhiringa o ngā mātauranga me ngā pūkenga e hāngai ana ki te ākongā. Kei te tino tautoko ngā mātāpono o *Te Marautanga o Aotearoa* i te mahi tahi a te kura, te whānau, te hapū, te iwi, me te hapori ki te whakarite mātauranga e whai take ana.

Te Ao o te Ākongā

- Ka tīmata mai i ngā mōhiotanga ake o te ākongā ki ngā ako mātauranga hou.
- Ka ngāwari ake te ako mātauranga hou mehemea kua honoa ki ngā mātauranga kua mau kē i te ākongā.
- Ka whakamanaia te ākongā, te whānau, te hapū, te iwi hoki kia tau ai te mātauranga ā-ākongā, ā-iwi, ā-rohe.
- Kia kaha ngā kura ki te pōhiri atu i ngā pūkenga mātauranga o ō rātou whānau, iwi, hapū kia tū ai rātou ki te aroaro o ngā ākongā.
- Kia whānui tonu ngā wāhi ako o ngā ākongā.
- Kia whaitake te mātauranga ki te ākongā, ki te kura, ki te iwi.
- Kia eke te ākongā ki ōna taumata mātauranga o tōna ao.

Te Ao Tawhito, te Ao o Nāianeī, te Ao Hou

- Ka whaitake tonu te mātauranga o te ao tawhito, koia hei pūtake e puta ai te mātauranga hou.
- Kia mōhio mai ngā ākongā kei te rerekē haere ngā pūnaha mātauranga.
- Kia mārama ngā ākongā ka uia tonutia, ka tautohea tonutia te mātauranga.
- Kia taea hoki e ngā ākongā me ngā whānau te waihanga mātauranga hou.

Te Ao Whānui

- Kia mārama te ākongā i ahu mai te mātauranga i ngā pūnaha o tēnā iwi, o tēnā whenua.
- Kia mārama anō ia i ahu mai te mātauranga i ngā korero ā-waha, ā-tuhi, ā-ipurangi hoki.
- Kia eke te ākongā ki tōna taumata mātauranga o te ao whānui.

Ko te ākongā te pūtake o te ako, ā, ko *Te Marautanga o Aotearoa* tētahi o ngā āhuatanga e whakaawe ana i te ako a te tamaiti. Whakaawe ai te ako a te ākongā e ōna wheako, e ōna uara me ōna whakapono hoki. He nui ngā āhuatanga i tua atu i ēnei e whakaawe ana i te ako a te ākongā, arā, ko te taiao o te akomanga, ko ngā hiahia me ngā whakapono o ngā kaiako, ko ngā hoa, ko te whānau, me te hapori. Ko te tukanga o te ako me te whakaako te tino arotahi i roto i te akomanga. Ko ngā ākongā me ngā kaiako e whakatau ana i te whanaungatanga e whanake ai te motuhaketanga o tēnā ākongā, o tēnā ākongā.

Te Whanake o te Taiao Kaupapa Māori, Taiao Ako Whānui

- Me whakawhānui ngā wāhi ako ki ngā marae, ki ngā taiao rerekē o te rohe, o te rohe whānui.
- Me whakamahi ngā āhuetanga e tika ana hei whakatau i te wairua, hei whakawātea i te whatumanawa me te hinengaro, hei whakatatū i te ngākau kia pai ai te mahi a te ākongā i ngā mahi kua whakaritea.
- Me tautoko ngā āhuetanga ako i te tūtohunga o te kura, arā Te Aho Matua, ngā tūtohunga kura ā-iwi.
- Ko ngā āhuetanga ako katoa me mahi i roto i te koanga ngākau me te whakaihiihi i te hinengaro.
- Kia ako tahi ngā ākongā, ngā whānau, ngā kura hei tautoko i te āhua o te ākongā ka puta.
- Kia mārama te kaiako me te kura he nui ngā whakaawenga o te taiao ako whānui ki te akomanga.

Te Whanake o te Āta Whakaaroaro, te Whakakoi Hinengaro

- Kia mau ki te whatumanawa o te ākongā ngā hōhonutanga o te ako i te mātauranga.
- Kia mau, kia āta whakaaroaro, kia noho koi te hinengaro o te ākongā.
- Kia whanake ngā pūkenga tātai, ngā pūkenga whakaoti rapanga, ngā pūkenga tinana, ngā pūkenga rapu mōhiohio, ngā pūkenga mahi katoa.
- Kia tautokongia te ākongā kia kore ai ia e whakawhirinaki ki te kaiako, ki ōna hoa i ngā wā katoa, ā, kia kaha ia ki te mahi i tāna ake mahi i te wā e tika ana.

Te Whanake o ngā Momo Huarahi Ako

- He rerekē, he ahurei hoki ngā huarahi ako o tēnā ākongā, o tēnā ākongā. Tērā pea, he pai tētahi whakaritenga mahi ki tētahi ākongā, he pai tētahi whakaritenga kē ki tētahi atu.
- Whakaawetia ai ngā huarahi ako o te ākongā e ngā tūāhua maha, pēnā i te āhua o te whakarite mahi, te whakahaere mahi, ngā whakaritenga whakaaro, ngā kaupapa ako, ngā āhuetanga o te taiao, ngā tirohanga, me te hihiri ki te ako.
- Ka pai ake te ako a ngā ākongā mehemea e mārama ana rātou ki tā rātou e ako ana, e whai take ana hoki ki a rātou.
- He pai ake kia honohonoa ngā akoranga hou ki ngā akoranga kua mahia kētia.

Ngā Āhuatanga Ako

Te Whanake o te Ako-E

Ko te ako-e ko ngā akoranga ka whakatenatenatia, ka tautokona rānei mā ngā hangarau mōhiohio me ngā hangarau whakawhitiwhiti. He tino tikanga tā te hangarau mōhiohio mō tēnei tipuranga, nā reira he pai tēnei momo ako ki a rātou. Mā te ako-e:

- Ka māmā te kimi mātauranga i Aotearoa, i te ao whānui, me te noho tonu i te kura, i te kāinga rānei.
- Ka ako tahi ngā ākonga, ngā hapori.
- Ka uru atu te ākonga ki ngā wheako rerekē, ki ngā wheako kei tua atu i te kura, i te kāinga hoki.

Te Whakarite Aromatawai Whai Take

He tino take tō te aromatawai i roto i *Te Marautanga o Aotearoa*. He tata rawa atu te hono i waenganui i te painga o te ako me te aromatawai. Ko te tino take o te aromatawai, he whakapiki i te ako a ngā ākonga, me te kounga o ngā hōtaka ako. He take anō mō te aromatawai, arā ko te whakahoki kōrero ki ngā mātua me ngā ākonga e mōhiohia ai e pēhea ana te haere o te ako. Ko tētahi anō, ko ngā tohu mātauranga o te kura tuarua. E whai ake nei ētahi mātāpono.

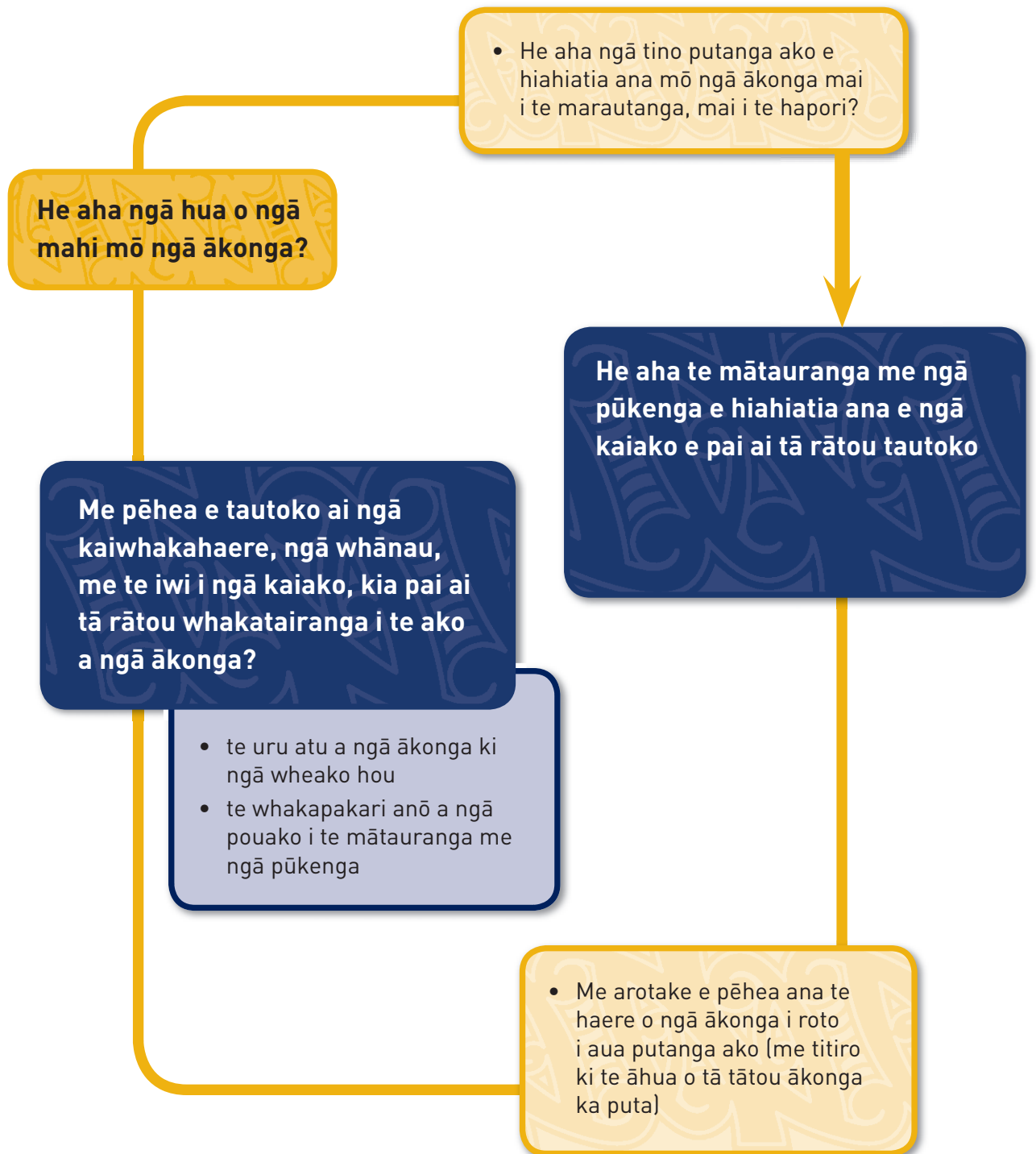
- Kia whaitake ki te ākonga, kia tika, kia pono. Kia mārama ngā ākonga ki tā rātou e ako ana.
- Ka uru ngā ākonga ki ngā tauanga aromatawai. Ka whakawhiti, ka matapaki i ō rātou whāinga, rautaki, tō rātou ahu whakamua ki ō rātou pouako, ki ō rātou mātua, ki a rātou anō.
- He tautoko tā te aromatawai i te piki whakarunga o te ako.
- Ka whakamahia te aromatawai i roto i te ngākau pai, kua hei whakamataku.
- He tino take tō tēnā aromatawai, tō tēnā aromatawai, nō reira, me hāngai te aromatawai ki te tino pūtako o te mahi.

Ngā Tikanga Aromatawai o te Kura Whānui

E tika ana kia mōhio ngā kura he aha ngā hua o te ako ki ngā ākonga. Nō reira, i ētahi wā me kohikohi, me tātari ngā raraunga o te kura whānui tonu. Mahi ai ngā kura i tēnei hei whakarerekē i ngā kaupapa here, ngā hōtaka, ngā mahi whakaako, kia pai ake ai ngā putanga ako o ngā ākonga.

Te Hurihanga Whakaako Pakirehua me te Waihanga Mātauranga

Te Hoahoa Marautanga ā-Kura

Ahako ko *Te Marautanga o Aotearoa* te ara ako ā-motu mō ngā ākongā katoa, mā ia kura e hoahoa, e whakatinana tāna ake marautanga e hāngai ana ki ngā ākongā me ngā whānau o te kura.

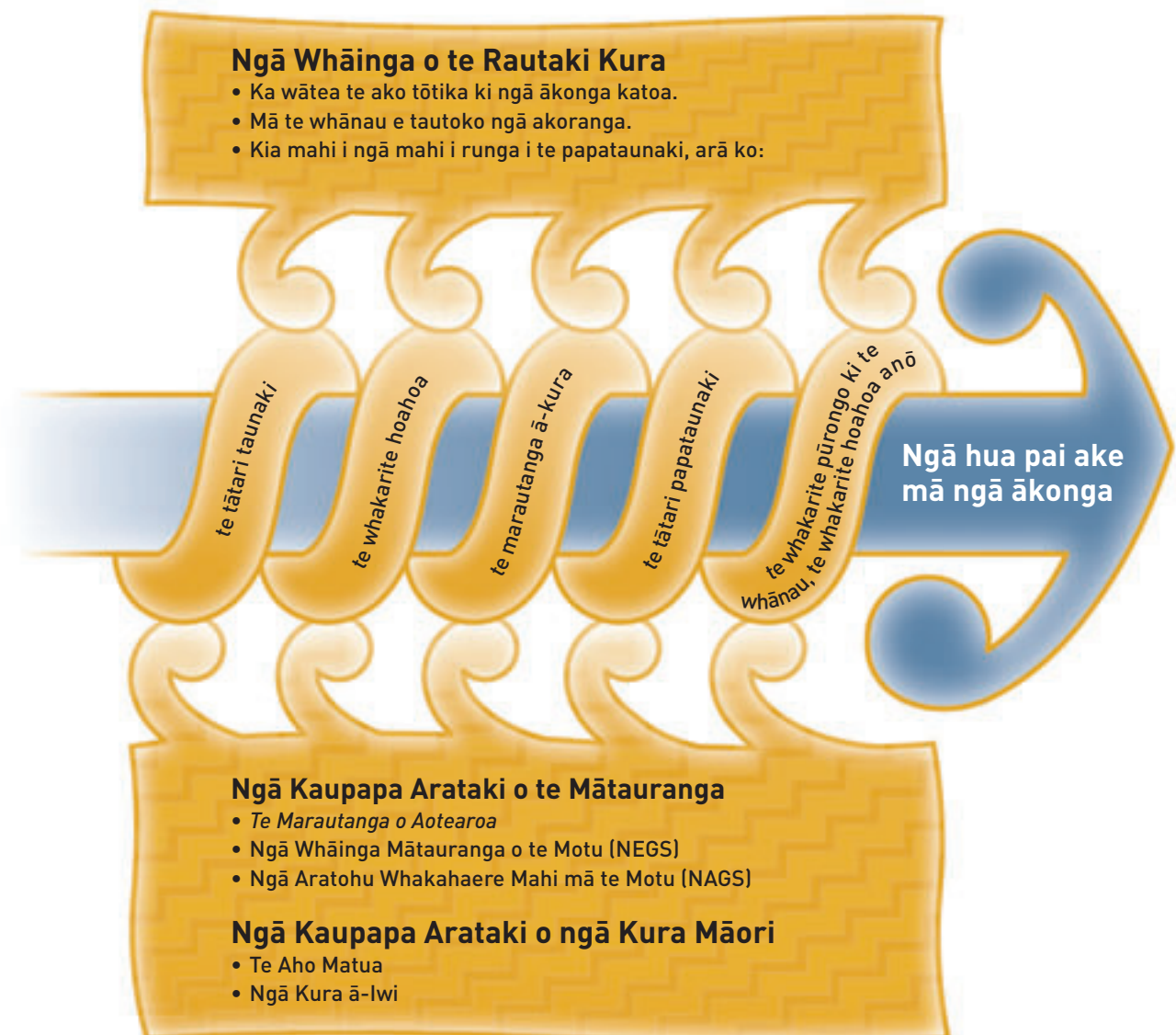
Me mahi tahi te poari whakahaere o te kura, te whānau me ngā kaiako ki te whakatakoto marautanga mō te kura.

Tērā pea, ka tīmata mai te hoahoa marautanga ā-kura i:

- Te Āhua o ā Tātou Ākongā (wh. 8).
- Ngā Mātāpono Whānui (wh. 10)
 - ngā mātāpono o te kura, ngā mātāpono o Te Aho Matua, o te iwi
 - ngā whāinga paetae kei roto i ngā wāhanga ako o *Te Marautanga o Aotearoa*.
- Ngā Uara, Ngā Waiaro (wh. 11).

- Te Reo Māori (wh. 12).
- He Toi Mātauranga, He Mana Tangata (wh. 13).
- Ngā Āhuetanga Ako (wh. 15).
- Te Hurihanga Whakaako Pakirehua me te Waihanga Mātauranga (wh. 16).

Kei te ārahi *Te Marautanga o Aotearoa* i ngā tikanga whakaako o ngā kura reo Māori o Aotearoa. Heoi anō, he anga noa te marautanga nei, ehara i te mahere, i te hōtaka rānei. Nō reira, mā te kura anō e āta whakarite tāna ake marautanga ā-kura. Mā tēnā kura, mā tēnā kura e kōwhiri me tīmata mai i hea. Ko ngā kura e whai ana i Te Aho Matua, koinā te tūāpapa mō te whakarite marautanga mā rātou. Ko ngā kura ā-iwi, ka whai i ā rātou ake tūtohinga. He rerekē hoki te whakarite a ia kura i āna hōtaka. Tērā pea, ka whakaritea ā-marau, ā-kaupapa, ā-horopaki rānei te hōtaka.

Te Ture Mātauranga me Te Marautanga

Ngā Hononga o te Ture Mātauranga ki te Marautanga ā-Motu, ā-Kura Hoki

Te Ture Mātauranga 1989 Ngā Whāinga e Ārahi ana i te Mātauranga o te Motu

Ngā Whāinga
Mātauranga o te
Motu (NEGS)

Ngā Kaupapa
Arataki i ngā
Kura Reo Māori

- Te Aho Matua
- Ngā whāinga a ngā kura ā-iwi

Ngā Kīanga
Marautanga
o te Motu

Ngā Aratohu
Whakahaere Mahi
mā te Motu (NAGS)

Te Marautanga o Aotearoa

Ngā Mātāpono

- Te Āhua o ā Tātou Ākonga
- Ngā Uara, Ngā Waiaro

Ngā Wāhanga Ako

Ngā Whāinga
Paetae

Ngā Wāhanga Ako

TE REO MĀORI

PĀNGARAU

HAUORA

TIKANGA Ā-IWI

NGĀ TOI

PŪTAIAO

HANGARAU

TE REO PĀKEHĀ

NGĀ REO

Ngā Tikanga hei Whai mā ngā Poari o ngā Kura

Me whai te poari o te kura (me te āwhina mai anō a te tumuaki me ngā kaiako) kia whakawhanakehia, kia whakatinanatia hoki tētahi marautanga mā ngā ākonga i roto i ngā tau 1–13, ā:

- me hāngai anō ki ngā kōrero a te hapori, a te whānau, a te hapū, a te iwi mō ngā āhuetanga o te ākonga ina puta ia i te kura;
- me ū ki ngā mātāpono kua whakaatuhia ki te whārangi 10;
- me āwhina ngā ākonga ki te tautoko, ki te whakatauiria, ki te torotoro i ngā uara me ngā waiaro kua tautuhia e te hapori, e te whānau, e te hapū, e te iwi hoki;
- me tautoko ngā ākonga kia eke ai rātou ki ngā taumata o te reoruatanga.

Me whai te poari o te kura (me te āwhina mai anō a te tumuaki me ngā kaiako) kia whakaratongia ngā hōtaka ako whai hua tonu ki ngā ākonga katoa i ngā tau 1–10:

- i Te Reo Māori, kua tohua i te whārangi 24 haere ake;
i te Pāngarau, kua tohua i te whārangi 40 haere ake;
i te Hauora, kua tohua i te whārangi 60 haere ake;
i te Tikanga ā-Iwi, kua tohua i te whārangi 74 haere ake;
i Ngā Toi, kua tohua i te whārangi 86 haere ake;
i te Pūtaiao, kua tohua i te whārangi 96 haere ake;
i te Hangarau, kua tohua i te whārangi 110 haere ake.

Hei whai i te kōrero kua tuhia ki te whārangi 120, me kōrero tahi te kura ki te whānau me te hapori, mō ngā āhuetanga o te hōtaka ako e whai wāhi ai ngā ākonga ki te ako i te reo Pākehā. Hei tautoko i ngā kura i roto i tēnei kaupapa, ka haere tonu ngā mahi mō tēnei wāhanga ako i te tau 2009.

Ko tā te wāhanga ako o Ngā Reo he whakatakoto anga mō te ako me te whakaako i ngā reo, atu i te reo Māori me te reo Pākehā. Ko ngā kura ka whakaakona ngā reo atu i te reo Māori me te reo Pākehā, ka aro atu ki ngā tohutohu marautanga kei tēnei wāhanga ako.

Ina hanga, ina arotake te kura i te marautanga, me tīpako ngā whāinga paetae mai i tēnā, i tēnā o ngā wāhanga ako hei tautoko i ngā hiahia ako o ā rātou ākonga.

Me whai te poari o te kura (me te āwhina mai anō a te tumuaki me ngā kaiako):

- ki te kōhi pārongo e tika ai, e pai ai, e whai hua ai te arotake i te ako a te ākonga;
- ki te tohu i ngā ākonga me ngā kāhui ākonga kāore e eke ana ki ngā taumata e tika ana, ka kore pea rānei e puta ki ngā taumata, ngā ākonga hoki he taumaha ki a rātou ngā mahi ako, ā, ki te tautuhi i ngā āhuetanga o te marau hei āta titiro mā te kura;
- ki te mahi tahi me te hapori ā-kura, te whānau, te hapū, te iwi ki te whakaatu i te mahere me ngā whāinga o te kura hei hiki i te ako a ngā ākonga.

Me whai te poari o te kura (me te āwhina mai anō a te tumuaki me ngā kaiako) ki te āta whakatinana i te marautanga kia hāngai ai ki ngā take nui kua whakaatuhia i roto i ngā Whāinga Mātauranga o te Motu (NEGs) me ngā Aratohu Whakahaere Mahi mā te Motu (NAGs).

Ngā Tau Ako me ngā Taumata o Te Marautanga o Aotearoa

Kei te whakaatu tēnei whakaahua i te honotanga i waenganui i ngā tau ako o te kura. Heoi anō, he nui ngā ākonga kāore i te whai i tēnei taurira.

